

اصول و مبانی محبت و همدلی میان مؤمنان در قرآن کریم

حجت‌الاسلام والمسلمین ناصر قربانی*

مقدمه

از آنجاکه انسان موجودی اجتماعی است، باید با دیگران زندگی کند. از سوی دیگر، ایجاد زندگی اجتماعی به معنای واقعی زمانی شکل می‌گیرد که هم‌فکری میان افراد جامعه وجود داشته باشد؛ این مهم، به مبانی و اصولی نیاز دارد که افراد جامعه باید به آن پایبند باشند و این مبانی و اصول تضمین‌کننده همدلی و مودت میان افراد جامعه است. از آنجاکه دین اسلام کامل است، برای تشکیل جامعه اخلاق‌مدار، اصول خاصی را در قرآن ارائه کرده است. این نوشتار اصول و مبانی محبت و همدلی میان مؤمنان از منظر قرآن کریم را تبیین می‌کند.

جایگاه و اهمیت همدلی

خداوند متعال درباره روابط همراه با محبت و همدلی میان مؤمنان می‌فرماید: «مُحَمَّدٌ رَسُولُ اللَّهِ وَ الَّذِينَ مَعَهُ أَشِدَّاءُ عَلَى الْكُفَّارِ رُحَمَاءُ بَيْنَهُمْ»^۱ محمد صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فرستاده خداست و کسانی که با او هستند، در برابر کفار سرسخت و شدید و در میان خود مهربان‌اند. در این آیه، شیوه ارتباطات مؤمن ترسیم شده است که در رابطه با بیگانگان «أَشِدَّاءُ»، با شدت و سختی و در رابطه با خودی‌ها «رُحَمَاءُ» محبت و مهربانی باشد.^۲ همچنین خداوند برای ایجاد همدلی بین مؤمنان و رفع عوامل اختلاف و کدورت‌ها می‌فرماید: «إِنَّمَا الْمُؤْمِنُونَ إِخْوَةٌ فَأَصْلِحُوا بَيْنَ أَخْوِيكُمْ وَ اتَّقُوا اللَّهَ لَعَلَّكُمْ تُرْحَمُونَ»^۳ مؤمنان برادر یکدیگرند؛ پس دو برادر خود را صلح و آشتی دهید و تقوای

* دانشجوی دکتری فلسفه و کلام اسلامی.

۱. فتح: ۲۹.

۲. محسن قرائتی، تفسیر نور، ج ۹، ص ۱۴۷.

۳. حجرات ۱۰.

الهی پیشه کنید، باشد که مشمول رحمت او شوید».

اصول محبت و مودت

اصول همدلی و محبت مؤمنین در دو حوزه اجتماعی و اقتصادی بررسی می‌شود.

الف) حوزه اجتماعی

از مهم‌ترین ویژگی‌های جامع اخلاق‌مدار و اسلامی، رفتار اجتماعی مؤمنان است که خدای متعال اصول اجتماعی آن را این‌گونه بیان می‌کند: عدالت، امر به معروف و نهی از منکر، امانت‌داری، وفای به عهد، محبت و مودت، فروتنی، عفو و بخشش.

۱. عدالت

«عدالت» از ریشه «ع د ل» به معنای دادگری و برابری است.^۱ این امر در رفتار اجتماعی مورد توجه قرار گرفته است؛ زیرا قوام اجتماع بشری بر آن استوار است.^۲ این هدف به اندازه‌ای دارای اهمیت است که یکی از اهداف بعثت پیامبران هم بیان شده است: «لَقَدْ أَرْسَلْنَا رُسُلَنَا بِالْبَيِّنَاتِ وَأَنْزَلْنَا مَعَهُمُ الْكِتَابَ وَالْمِيزَانَ لِيَقُومَ النَّاسُ بِالْقِسْطِ»؛^۳ ما رسولان خود را با دلایل روشن فرستادیم و با آنها کتاب [آسمانی] و میزان [شناسایی حق از باطل و قوانین عادلانه] نازل کردیم تا مردم قیام به عدالت کنند». همچنین خداوند برقراری عدالت را وظیفه امت اسلامی دانسته است: «يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا كُونُوا قَوَّامِينَ لِلَّهِ شُهَدَاءَ بِالْقِسْطِ»؛^۴ ای کسانی که ایمان آورده‌اید، همواره برای خدا قیام کنید». بنابراین عدالت نه تنها مأموریت اصلی پیامبران و رسالت امت است، بلکه قانون حاکم بر جهان هستی است. پیامبر اسلام صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فرمود: «بِالْعَدْلِ قَامَتِ السَّمَاوَاتُ وَالْأَرْضُ»؛^۵ آسمان‌ها و زمین، با عدالت پابرجا می‌مانند».

۲. امر به معروف و نهی از منکر

یکی از اصول مهم ایجاد محبت در جامعه دینی، امر به معروف و نهی از منکر است. با

۱. سیدعلی‌اکبر قرشی، قاموس قرآن، ج ۴، ص ۳۰۱؛ رضا مهیار، فرهنگ ابجدی عربی - فارسی، ص ۶۰۲.

۲. ابراهیم حسین سید قطب، فی ظلال القرآن، ج ۲، ص ۸۵۲.

۳. همان.

۴. مانده: ۸.

۵. محمد بن یعقوب کلینی، الکافی، ج ۵، ص ۲۶۶.

عملیاتی کردن این مهم، ارزش و هنجارهای اجتماعی افزایش می‌یابد و کینه و کدورت‌ها از بین می‌رود؛ شاید بر همین اساس قرآن ویژگی مردان و زنان باایمان را امر به معروف و نهی از منکر می‌داند: «وَالْمُؤْمِنُونَ وَالْمُؤْمِنَاتُ بَعْضُهُمْ أَوْلِيَاءُ بَعْضٍ يَأْمُرُونَ بِالْمَعْرُوفِ وَيَنْهَوْنَ عَنِ الْمُنْكَرِ». ^۱ همچنین خداوند امر به معروف و نهی از منکر را عامل رستگاری می‌داند: «باید از میان شما، جمعی دعوت به نیکی و امر به معروف و نهی از منکر کنند و آنها همان رستگارانند». ^۲ این اصل با توجه به اهمیت آن، دلیل بهترین امت بودن بیان شده است: «كُنْتُمْ خَيْرَ أُمَّةٍ أُخْرِجَتْ لِلنَّاسِ تَأْمُرُونَ بِالْمَعْرُوفِ وَتَنْهَوْنَ عَنِ الْمُنْكَرِ وَتُؤْمِنُونَ بِاللَّهِ»؛ ^۳ شما بهترین امتی بودید که به سود انسان‌ها آفریده شده‌اند؛ [چه اینکه] امر به معروف و نهی از منکر می‌کنید و به خدا ایمان دارید».

۳. امانت‌داری

امانت‌داری یکی از اصول زندگی مؤمنانه است. در قرآن کریم آمده است: «وَالَّذِينَ هُمْ لِأَمَانَاتِهِمْ وَعَهْدِهِمْ رَاعُونَ»؛ ^۴ و آنها که امانت‌ها و عهد خود را رعایت می‌کنند». همچنین خداوند فرمود: «إِنَّ اللَّهَ يَأْمُرُكُمْ أَنْ تُؤَدُّوا الْأَمَانَاتِ إِلَىٰ أَهْلِهَا»؛ ^۵ خداوند به شما فرمان می‌دهد که امانت‌ها را به صاحبانش بدهید». «حفظ و ادای امانت - به معنای وسیع کلمه - از صفات بارز مؤمنان است. در مفهوم وسیع امانت، امانت‌های خدا و پیامبران الهی ... هستند و همچنین اموال و فرزندان و پست‌ها و مقام‌ها، همه امانت‌های اویند که مؤمنان در حفظ و ادای حق آنها می‌کوشند». ^۶ البته تعبیر «راعون» به معنای «مراعات‌کنندگان» در آیه هشتم سوره مؤمنون، نشانه علاقه شدید مؤمنین به حفظ اموال یکدیگر است که حتی بیشتر از دارایی شخصی خود بر آن مراقبت دارند. ^۷

۱. توبه: ۷۱.

۲. آل عمران: ۱۰۴.

۳. آل عمران: ۱۱۰.

۴. مؤمنون: ۸.

۵. نساء: ۵۵۸.

۶. ناصر مکارم شیرازی، تفسیر نمونه، ج ۱۴، ص ۱۹۸.

۷. محمدتقی مدرسی، تفسیر هدایت، ج ۸، ص ۱۵۳.

۴. وفای به عهد

وفای به عهد یکی از ویژگی‌های انسان نیکوکار است.^۱ خداوند می‌فرماید: «وَالْمُؤْفُونَ بِعَهْدِهِمْ إِذَا عَاهَدُوا؛^۲ و [همچنین] کسانی که به عهد خود - هنگامی که عهد بستند - وفادارند». پیمان و عهد مصادیق بسیاری را دربر می‌گیرد؛ از جمله عهدهای خصوصی میان افراد در رابطه با مسائل زناشویی و اقتصادی و پیمان‌هایی که میان حکومت‌ها برقرار می‌گردد. همچنین پیمان‌های الهی و رهبران آسمانی در برابر امت‌ها و امت‌ها در برابر آنان از مهم‌ترین مصادیق وفای به عهد دانسته می‌شود.^۳ خداوند نیز در بسیاری از آیات به رعایت این اصل توصیه نموده است؛^۴ از جمله می‌فرماید: «وَبِعَهْدِ اللَّهِ أَوْفُوا ذَلِكُمْ وَصَاكُم بِهِ...»^۵ و به پیمان خدا وفا کنید، این چیزی است که خداوند شما را به آن سفارش می‌کند».

۵. محبت و مودت

مودت رشته پیوند اعضای یک جامعه است. خدای متعال، فطرت انسان را بر مبنای زندگی اجتماعی قرار داده است و اسباب این پیوند را نیز به او مرحمت فرموده است. یکی از روشن‌ترین جلوه‌گاه‌های محبت، خانواده است: «وَمِنْ آيَاتِهِ أَنْ خَلَقَ لَكُمْ مِنْ أَنْفُسِكُمْ أَزْوَاجًا لِتَسْكُنُوا إِلَيْهَا وَجَعَلَ بَيْنَكُمْ مَوَدَّةً وَرَحْمَةً؛^۶ و از نشانه‌های او اینکه همسرانی از جنس خودتان برای شما آفرید تا در کنار آنان آرامش یابید و در میان‌تان مودت و رحمت قرار داد». همچنین محبت در جامعه نیز پیوند میان افراد جامعه را محکم‌تر می‌نماید؛ چنانچه علامه طباطبایی ذیل آیه پیش‌گفته می‌نویسد:

... نظیر این مورد مودت و رحمتی است که در جامعه بزرگ شهری و در میان افراد جامعه مشاهده می‌شود؛ یکی از افراد وقتی همشهری خود را می‌بیند، با او انس می‌گیرد و احساس محبت می‌کند، و به مسکینان و ناتوانان اهل شهر خود که

۱. ناصر مکارم شیرازی، تفسیر نمونه، ج ۱، ص ۵۹۸.

۲. بقره: ۱۷۷.

۳. ناصر مکارم شیرازی، تفسیر نمونه، ج ۱۲، ص ۱۱۰-۱۱۱.

۴. احزاب: ۲۳؛ آل عمران: ۷۶؛ اسراء: ۳۴.

۵. انعام: ۲۲.

۶. روم: ۲۱.

نمی‌توانند به واجبات زندگی خود قیام کنند، ترحم می‌نماید.^۱

۶. فروتنی

تواضع از ریشه «و ض ع» به معنای خضوع و نرمی و تذلل است.^۲ در قرآن و روایات ویژگی‌های فروتنی و حسن خلق در ارتباطات اجتماعی بسیار مهم بیان شده است. لقمان حکیم به فرزندش توصیه به فروتنی می‌کند: «وَلَا تُصَعِّرْ خَدَّكَ لِلنَّاسِ وَلَا تَمْشِ فِي الْأَرْضِ مَرَحًا إِنَّ اللَّهَ لَا يُحِبُّ كُلَّ مُخْتَالٍ فَخُورٍ»^۳ [پسرم] با بی‌توجهی از مردم روی مگردان و مغرورانه بر زمین راه مرو که خداوند هیچ متکبر مغروری را دوست ندارد». همچنین خداوند یکی از صفات بندگان خاص را فروتنی بیان می‌کند: «وَعِبَادَ الرَّحْمَنِ الَّذِينَ يَمْشُونَ عَلَى الْأَرْضِ هَوْنًا»^۴ بندگان [خاص خداوند] رحمان، کسانی هستند که با آرامش و بی‌تکبر بر زمین راه می‌روند».

خداوند پیامبر اعظم صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ را به تواضع سفارش می‌نماید: «وَ اخْفِضْ جَنَاحَكَ لِمَنِ اتَّبَعَكَ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ»^۵ و بال و پر خود را برای مؤمنانی که از تو پیروی می‌کنند بگستر [و تواضع و محبت کن]. «عَلَى صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَرَمَد: «عَلَيْكَ بِالتَّوَّاضِعِ فَإِنَّهُ مِنْ أَكْبَرِ الْعِبَادَةِ»^۶ بر تو باد به تواضع که از برترین عبادات است».

یکی از یاران شهید سلیمانی می‌گوید ایشان به گونه‌ای تواضع داشت که اگر طلبه یا پدر شهیدی را می‌دید، محال بود و هرگز نشد که جلوتر از آنها راه برود. بارها شده بود بنده خودم را در میان جمع پنهان می‌کردم تا حاج قاسم اول وارد جلسه شود، سپس من بروم؛ اما ایشان می‌ایستاد و صدایم می‌کرد تا ابتدا بنده وارد جلسه شوم، بعد خودشان بیایند. این در حالی بود که در دوران جنگ من جزء نیروهای حاج قاسم بودم و بارها به ایشان گفته بودم که تا پایان عمر خودم را نیروی شما می‌دانم.^۷

۱. ر.ک به: محمدحسین طباطبایی، المیزان فی تفسیر القرآن، ج ۱۶، ص ۱۶۶.

۲. خلیل بن احمد فراهیدی، کتاب العین، ج ۲، ص ۱۹۶.

۳. لقمان: ۱۸.

۴. فرقان: ۴.

۵. شعرا: ۲۱۵.

۶. محمدباقر مجلسی، بحار الأنوار، ج ۷۲، ص ۱۲۰.

۷. <https://www.farsnews.ir/news/14021012000233>.

۷. عفو و بخشش

لازمه بقای ارتباطات اجتماع، چشم‌پوشی از اشتباه و خطای دیگران است؛ از این‌رو گذشت و بخشش، امر عقلانی و وحیانی است که در آیات و روایات به ارزشمندی آن سفارش شده است: «وَلَا تَسْتَوِي الْحَسَنَةُ وَلَا السَّيِّئَةُ ادْفَعْ بِالَّتِي هِيَ أَحْسَنُ فَإِذَا الَّذِي بَيْنَكَ وَبَيْنَهُ عَدَاوَةٌ كَأَنَّهُ وَلِيٌّ حَمِيمٌ»^۱ و هرگز نیکی و بدی یکسان نیست؛ بدی را با نیکی دفع کن، ناگاه [خواهی دید] همان کس که میان تو و او دشمنی است، گویی دوستی گرم و صمیمی است». در آیه‌ای دیگر آمده است: «حُذِرَ الْعَفْوُ وَالْأَمْرُ بِالْعُرْفِ وَالْأَعْرُضُ عَنِ الْجَاهِلِينَ»^۲ [به هر حال] با آنها مدارا کن و عذرشان را بپذیر، و به نیکی‌ها دعوت نما، و از جاهلان روی بگردان [و با آنان ستیزه مکن]. خداوند در آیه‌ای دیگر می‌فرماید: «وَلِيُعْفُوا وَلِيُصْفَحُوا أَلَا تُحِبُّونَ أَنْ يَغْفِرَ اللَّهُ لَكُمْ وَاللَّهُ غَفُورٌ رَحِيمٌ»^۳ باید عفو کنند و چشم‌پوشند؛ آیا دوست نمی‌دارید خداوند شما را ببخشد؟ و خداوند آمرزنده و مهربان است».

ب) حوزه اقتصادی

روابط اقتصادی، یکی از جنبه‌های مهم روابط مؤمنان است؛ چراکه سلامت هر جامعه‌ای به سلامت اقتصاد آن اجتماع وابسته است. خداوند به مردم دستور داده است روابط اقتصادی سالم داشته باشند و از روابط اقتصادی غیر مشروع پرهیز کنند و در آیات بسیاری به اصول اقتصادی و مبانی آن اشاره شده است. خداوند متعال می‌فرماید: «يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَأْكُلُوا أَمْوَالَكُمْ بَيْنَكُمْ بِالْبَاطِلِ إِلَّا أَنْ تَكُونَ تِجَارَةً عَنْ تَرَاضٍ مِنْكُمْ»^۴ ای کسانی که ایمان آورده‌اید، اموال یکدیگر را به باطل [و از طرق نامشروع] نخورید، مگر اینکه تجارتي با رضایت شما انجام گیرد». «این آیه در واقع زیربنای قوانین اسلامی را در مسائل مربوط به "معاملات و مبادلات مالی" تشکیل می‌دهد ... آیه خطاب به افراد باایمان کرده و می‌گوید: "اموال یکدیگر را از طرق نابجا و غلط و باطل نخورید؛" یعنی هرگونه تصرف در مال دیگری که بدون حق و بدون یک مجوز منطقی و عقلانی بوده باشد ممنوع شناخته شده و همه را تحت عنوان "باطل" که مفهوم وسیعی دارد قرار

۱. فصلت: ۳۵.

۲. اعراف: ۱۹۹.

۳. نور: ۲۲.

۴. نساء: ۲۹.

داده است».^۱

در ادامه به برخی اصول اقتصادی اشاره می‌شود.

۱. انفاق

خدای متعال برای سالم کردن اقتصاد جامعه، مؤمنان را به انفاق امر می‌کند و سرپیچی از آن را ظلم و ستم می‌داند؛^۲ همچنین در قرآن تأکید شده است که انفاق باید از طیبات باشد.^۳ خداوند در آیه‌ای دیگر می‌فرماید: «لَنْ تَنَالُوا الْبِرَّ حَتَّى تُنْفِقُوا مِمَّا تُحِبُّونَ»؛^۴ هرگز به نیکوکاری نمی‌رسید مگر آنچه دوست دارید، انفاق کنید». خداوند در وصف متقین نیز می‌فرماید: «الَّذِينَ يُؤْمِنُونَ بِالْغَيْبِ وَيُقِيمُونَ الصَّلَاةَ وَمِمَّا رَزَقْنَاهُمْ يُنْفِقُونَ»؛^۵ [پرهیزکاران] کسانی هستند که به غیب [آنچه از حس پوشیده و پنهان است] ایمان می‌آورند و نماز را برپا می‌دارند و از تمام نعمت‌ها و مواهبی که به آنان روزی داده‌ایم، انفاق می‌کنند».

گفته‌اند کشاورز فقیری برای پیدا کردن غذا یا شکاری به دل جنگل رفت. هنوز مسیر زیادی را طی نکرده بود که صدای فریاد کمکی به گوشش رسید. او صدا را دنبال کرد تا به منبع آن رسید و دید پسر بچه‌ای در باتلاقی افتاده است و آهسته و آرام به سمت پایین می‌رود. آن پسر بچه به شدت وحشت‌زده بود و با چشمانش به کشاورز التماس می‌کرد تا جانش را نجات دهد. کشاورز با هزار بدبختی با به‌خطر انداختن جان خودش بالاخره موفق شد پسرک را از مرگ حتمی نجات دهد. فردای آن روز وقتی که کشاورز روی زمینش مشغول کار بود، کالسکه سلطنتی مجللی در کنار نرده‌های ورودی زمین کشاورز ایستاد. دو سرباز از آن پیاده شدند و در را برای آقای قدبلندی با لباس‌های اشرافی بر تن باز کردند. زمانی که آن مرد با لباس‌های گران‌قیمتش پایین آمد، خود را پدر پسر معرفی کرد که کشاورز روز گذشته او را از مرگ نجات داده بود. او به کشاورز گفت می‌خواهد این محبتش را جبران کند و حاضر است در قبال کار بزرگی که او انجام داده است، هرچه بخواهد به او بدهد. کشاورز با مناعت طبعش، به مرد ثروتمند گفت این کار را برای رضای خدا و به دلیل انسانیت انجام داده است و هیچ چشمداشتی در مقابل آن

۱. ناصر مکارم شیرازی، تفسیر نمونه، ج ۳، ص ۳۵۵.

۲. بقره: ۱۵۴.

۳. بقره: ۲۶۷.

۴. آل عمران: ۹۲.

۵. بقره: ۳.

ندارد. در همین زمان پسر کشاورز از ساختمان بیرون آمد. مرد ثروتمند که متوجه شد پسر کشاورز هم‌سن و سال پسر خودش است، به پیرمرد گفت می‌خواهد یک معامله با او بکند و گفت حال که تو پسر مرا نجات دادی، من هم پسر تو را مثل پسر خودم می‌دانم؛ پس اجازه بده هزینه تحصیل او را در بهترین مدارس و دانشگاه‌ها پردازم. کشاورز موافقت کرد و پسرش پس از چند سال از دانشگاه علوم پزشکی فارغ‌التحصیل شد و به دلیل کشف یکی از بزرگ‌ترین و مهم‌ترین داروهای نجات‌بخش جهان، دانشمندی مشهور شد. چند سال گذشت و بر حسب چرخش روزگار، پسر مرد ثروتمند به بیماری لاعلاجی مبتلا شد و این بار پسر کشاورز که دانشمند برجسته‌ای بود، با داروی جدیدش جان آن پسر را نجات داد.

تو نیکی می‌کن و در دجله انداز که ایزد در بیابانت دهد باز

مولوی چه زیبا می‌سراید:

بیا تا قدر یکدیگر بدانیم	که تا ناگه ز یکدیگر نمائیم
چو مؤمن آینه مؤمن یقین شد	چرا با آینه ما روگرانیم
کریمان جان فدای دوست کردند	سگی بگذار ما هم مردمانیم
فسون قل اعوذ و قل هو الله	چرا در عشق همدیگر نخوانیم
غرض‌ها تیره دارد دوستی را	غرض‌ها را چرا از دل نرانیم
گهی خوشدل شوی از من که میرم	چرا مرده‌پرست و خصم جانیم
چو بعد از مرگ خواهی آشتی کرد	همه عمر از غمت در امتحانیم
کنون پندار مردم آشتی کن	که در تسلیم ما چون مردگانیم
چو بر گورم بخواهی بوسه‌دادن	رخم را بوسه ده کاکنون همانیم
خمش کن مرده‌وار ای دل‌ازیرا	به هستی متهم ما زین زبانیم ^۱

۲. زکات و خمس

قرآن کریم در آیات زندگی‌سازش، مردم توحیدگرا و پرواپیشه را به پرداخت زکات و حقوق مالی و انجام این عبادت شایسته برمی‌انگیزد و از پرداخت نکردن فروتنانه زکات و خوردن و بردن و

۱. جلال‌الدین محمد بلخی (مولانا)، کلیات شمس، غزل ۱۵۳۵.

هزینه نکردن درست و خالصانه هشدار می دهد. از جمع بندی آیات فراوان در این باره روشن می شود همان گونه که خواندن نماز عارفانه و خالصانه، رمز رابطه دوستانه انسان توحیدگرا و بامعنویت با خداست، پرداخت زکات و حقوق مالی و محرومیت زدایی از در ماندگان جامعه نیز رمز رابطه دوستانه و محبت و همدلی او با مردم و نشان رعایت حقوق بندگان اوست.^۱ خداوند یکی از بنیادی ترین ویژگی مردم با ایمان را دادن زکات می داند و می فرماید: «قَدْ أَفْلَحَ الْمُؤْمِنُونَ الَّذِينَ هُمْ فِي صَلَاتِهِمْ خَاشِعُونَ... وَالَّذِينَ هُمْ لِلزَّكَاةِ فَاعِلُونَ»^۲ مؤمنان رستگار شدند؛ آنها که در نمازشان خشوع دارند و آنها که زکات را انجام می دهند». بر این اساس خدای متعال، پرداخت زکات را باعث پاک شدن اموال، پیدایش برکت و خیر و فزونی مال می داند^۳ و موارد مصرف زکات را نیز در آیه ای دیگر بیان فرموده است.^۴

افزون بر زکات، خمس نیز یکی دیگر از راهکارهای اقتصاد اسلامی است که برای پی ریزی اقتصادی سالم و پویا وضع شده است. خداوند متعال می فرماید: «وَاعْلَمُوا أَنَّمَا غَنِمْتُمْ مِنْ شَيْءٍ فَإِنَّ لِلَّهِ خُمُسَهُ وَ لِلرَّسُولِ وَ لِذِي الْقُرْبَى وَ الْيَتَامَى وَ الْمَسَاكِينِ وَ ابْنِ السَّبِيلِ»^۵ بدانید هرگونه غنیمتی به دست آورید، خمس آن برای خدا و برای پیامبر و برای ذی القربی و یتیمان و مسکینان و واماندگان در راه [از آنها] است». در این آیه موارد وجوب خمس هم بیان شده است. «طبق روایات و به عقیده شیعه، غنیمت در این آیه شامل هرگونه درآمدی اعم از کسب و کار و تجارت می شود».^۶

بنابراین خمس و زکات روشی اقتصادی هستند که خداوند هم برای بهبود وضع نیازمندان جامعه و ایجاد الفت و محبت میان آنها و هم منبع درآمدی برای حکومت اسلامی به وجود آورده است.

۴. قرض الحسنه

قرض دادن سنتی نیکو در روابط بین مؤمنین است که برای رفع مشکلات اقتصادی آنان و تحکیم

1. <https://hawzah.net/fa/Magazine/View/4385>.

۲. مؤمنون: ۱-۴.

۳. توبه: ۱۰۳.

۴. توبه: ۶۰.

۵. انفال: ۴۱.

۶. محسن قرآنی، تفسیر نور، ج ۴، ص ۳۲۶.

پیوند محبت و مودت موجود میان آنها نقش بسزایی دارد: «مَنْ ذَا الَّذِي يُقْرِضُ اللَّهَ قَرْضًا حَسَنًا فَيُضَاعِفَهُ لَهُ وَ لَهُ أَجْرٌ كَرِيمٌ؛ کیست که به خدا وام نیکو دهد [و از اموالی که به او ارزانی داشته انفاق کند] تا خداوند آن را برای او چندبرابر کند؟».

آیت الله مکارم شیرازی ذیل این آیه می نویسد:

و در آیه یازدهم تعبیر از همه حساس تر است: خدا را وام گیرنده و انسان ها را وام دهنده می شمرد؛ وامی که مسئله تحریم ربا در آن راه ندارد و چندین برابر تا هزاران برابر در مقابل آن پرداخته می شود، اضافه بر پاداش عظیمی که در هیچ اندیشه ای نمی گنجد. اینها همه برای این است که بینش های انحرافی و انگیزه های حرص و آز و حسد و خودخواهی و طول امل را که مانع از انفاق است از میان ببرد و جامعه ای بر اساس پیوندهای عاطفی و روح اجتماعی و تعاون عمیق بسازد.^۲

کتاب نامه

قرآن کریم

۱. امام علی علیه السلام، نهج البلاغه، ترجمه: علی شیروانی، چ اول، قم: دار العلم، ۱۳۸۱ ش.
۲. ابن ابی الحدید، عبدالحمید بن هبة الله، شرح نهج البلاغه، قم: کتابخانه آیت الله مرعشی، ۱۴۰۴ ق.
۳. ابن منظور، محمد بن مکرم، لسان العرب، بیروت: دار صادر، ۱۴۱۴ ق.
۴. بیهقی، احمد بن حسین، شعب الایمان، بیروت: دار الکتب العلمیه، ۱۴۱۰ ق.
۵. جلال الدین محمد بلخی (مولوی)، کلیات شمس، تحقیق: بدیع الزمان فروزان فر، تهران: امیر کبیر، ۱۳۷۸ ش.
۶. راغب اصفهانی، حسین بن محمد، المفردات فی غریب القرآن، تحقیق: صفوان عدنان داودی، چ اول، بیروت: دار العلم، ۱۴۱۲ ق.
۷. سید قطب، ابراهیم حسین، فی ظلال القرآن، چ هفدهم، بیروت: دار الشرق، ۱۴۱۲ ق.
۸. طباطبائی، سید محمد حسین، المیزان فی تفسیر القرآن، چ پنجم، قم: دفتر انتشارات اسلامی، ۱۴۱۷ ق.

۱. حدید: ۱۱.

۲. ناصر مکارم شیرازی، تفسیر نمونه، ج ۲۳، ص ۳۲۲.

اصول و مبانی محبت و همدلی میان مؤمنان در قرآن کریم ■ ۱۴۱

۹. طبرسی، فضل بن حسن، مجمع البیان فی تفسیر القرآن، تحقیق: محمدجواد بلاغی؛ چ سوم، تهران: ناصرخسرو، ۱۳۷۲ ش.
۱۰. فراهیدی، خلیل بن احمد، کتاب العین، چ دوم، قم: هجرت، ۱۴۱۰ ق.
۱۱. قرآنی، محسن، تفسیر نور، چ اول، تهران: مرکز فرهنگی درس‌هایی از قرآن، ۱۳۸۸ ش.
۱۲. قرشی، سیدعلی‌اکبر، قاموس قرآن، چ ششم، تهران: دارالکتب الاسلامیه، ۱۳۷۱ ش.
۱۳. مدرسی، محمدتقی، تفسیر هدایت، چ اول، مشهد: بنیاد پژوهش‌های اسلامی آستان قدس رضوی، ۱۳۷۷ ش.
۱۴. مکارم شیرازی، ناصر، تفسیر نمونه، چ اول، تهران: دارالکتب الاسلامیه، ۱۳۷۴ ش.
۱۵. مهیار، رضا، فرهنگ ابجدی عربی - فارسی، تهران: اسلامی، ۱۳۷۵ ش.